

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi
BENĞİ World Journal of Yörük-Türkmen Studies

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bengi>

ISSN: 2717-6584

Bir Zulmün Anatomisi: Gani Girici'nin Anıları Üzerinden Millî Mücadele Dönemi Adana'da Ermeni Mezalimi

The Anatomy Of An Atrocity: Armenian Atrocities In Adana During The National Struggle Through The Memories Of Gani Girici

doi: 10.58646/bengi.1432922

Geliş/Received: 6 Şubat 2024

Kabul/Accepted: 8 Şubat 2024

Erdal KORKMAZ*

Özet

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Harbi'nden 30 Ekim 1918'de yaptığı Mondros Mütarekesi ile ayrılmıştır. Mütareke ağır hükümler içermiş ve Osmanlı ülkesinin işgaline zemin hazırlamıştır. İşgal edilen yerlerden birisi de Adana ve çevresi olmuştur. Adana'nın işgaline paralel olarak, bölgeye Fransızlar tarafından yoğun bir Ermeni nüfus getirilmiştir.

Ermeniler, Fransızların Adana ve çevresini işgali ve bölgede kalıcı hale gelmesi için bir araç olarak kullanılmıştır. Fransızlar, Ermenileri işgallerinin bir parçası olarak görürken Ermeniler kurmak istedikleri devletleri için bu durumdan faydalanmıştır. Ermeniler kendi idealleri uğruna Türk köy, kasaba ve şehirlerine saldırarak oluşturdukları kaos ve korku ortamı ile Adana ve çevresinde çoğunluğu elde etmeyi, böylece kuracakları devletleri için uygun bir zemin yaratmayı amaçlamıştır.

Ermenilerin politikaları, Türkleri bölgeden zorla göç ettirmek üzerine şekillenmiştir. Bu siyasetin bir parçası olarak kadın, çocuk demeden bölgedeki Türkleri katletmeye başlamışlardır. İlgili durumun en önemli örnekleri Camili Köyü ve Kaç Kaç Olayı sırasında yaşanmıştır. Buradaki olaylar sırasında Türk halkına acımasızca davranılmış, silahsız insanlar katledilerek zorla göçe tabi tutulmuştur.

* Sorumlu Yazar/Corresponding author: Dr.Öğr.Üyesi, Millî Savunma Üniversitesi, e-posta: erdalkorkmazz.01@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3260-9403.

Atf/Citation: Korkmaz, E. (2024). Bir Zulmün Anatomisi: Gani Girici'nin Anıları Üzerinden Millî Mücadele Dönemi Adana'da Ermeni Mezalimi. BENGİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi. 2024 (1), 149-171.

Gani Girici'nin anıları "Yeni Adana Gazetesinin" çeşitli nüshalarında yayımlanmıştır. Bu çalışmada, Adana'da Millî Mücadele sırasında Ermenilerin yaptıkları mezalime, olaylara bizzat şahit olan Gani Girici'nin 1950 yılında yayınlanan anıları üzerinden yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Adana, Ermeni Mezalimi, Anılar, Hürriyet.

Abstract

The Ottoman Empire left the First World War with the Armistice of Mondros on 30 October 1918. The Armistice contained heavy provisions and prepared the ground for the occupation of the Ottoman country. One of the occupied places was Adana and its surroundings. In parallel with the occupation of Adana, a large Armenian population was brought to the region by the French.

Armenians were used as a tool for the French occupation of Adana and its surroundings and for the French to become permanent in the region. While the French saw Armenians as a part of their occupation, Armenians took advantage of this situation for the state they wanted to establish. By attacking Turkish villages, towns and cities for the sake of their own ideals, Armenians aimed to gain the majority in Adana and its surroundings through the chaos and fear they created, and thus to create a favourable ground for the state they would establish.

The policies of the Armenians were shaped on the forced migration of Turks from the region. As a part of this policy, they started to massacre the Turks in the region, without any women, children and children. The most important examples of this situation were experienced during the Camili Village and Kaç Kaç Incident. During the events here, the Turkish people were brutalised, unarmed people were massacred and forced to migrate.

Although some of Gani Girici's memoirs were written down, some of them remained in various pages of "Yeni Adana Newspaper". In this study, the atrocities committed by Armenians during the War of Independence in Adana will be examined through the memoirs of Gani Girici, who witnessed the events himself, published in 1950.

Keywords: National Struggle, Adana, Armenian Atrocities, Memories, Freedom.

Giriş

Gani Girici'nin anıları üzerinden Millî Mücadele dönemi Adana'da yaşanan Ermeni mezalimine değinmeden önce Birinci Dünya Harbi sonrası gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin durumu, İtilaf Devletleri'nin politikaları, Adana'nın işgali ve bu işgalde Ermenilerin yerine değinmenin konuyu anlamak ve anlamlandırmak açısından önemli olacağı değerlendirilmektedir.

1914 yılında farklı devletlerin siyasi, askeri, ekonomik vb. sebeplerle başlattığı Birinci Dünya Harbi, dört yıllık bir mücadele sonunda İtilaf Devletleri'nin üstünlüğü ile sona ermiştir (Aysal, 2015: 3-7; Eyicil, 2019: 27-28). Harbin taraflarından biri olan Osmanlı Devleti, savaşa İttifak Devletleri yanında girmiş ve 30 Ekim 1918'de yaptığı Mondros Mütarekesi ile harp durumuna son vermiştir (Başak, 2018: 5-8; Kapucu-Korkmaz, 2020: 68-69).

25 maddeden oluşan Mondros Mütarekesi, ağır hükümler içermiş ve Osmanlı ülkesinin işgaline zemin hazırlamıştır (Ertan, 215: 493-495; Budak, 1999: 191-192). Özellikle mütarekenin 7'nci maddesinde geçen "*İtilaf Devletleri'nin güvenliğini tehdit eden herhangi bir durumda İtilaf Devletleri istedikleri stratejik bir bölge veya alanı işgal edebilecektir.*" hükmü, işgallerin önünü açmıştır (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), BOA, HSD.AFT.6.74). Ayrıca Mondros Mütarekesi'nde geçen 10 ve 16'ncı maddeler doğrudan Adana'yı içeren Çukurova ile ilgili hükümler içermiştir. Antlaşmanın 10'uncu maddesi, Toros Dağları üzerindeki geçitlerin İtilaf Devletleri tarafından işgalini öngörmüştür. 16'ncı maddede de Kilikya'daki Osmanlı birliklerinin, bölgedeki asayişin sağlanması haricindeki kısımlarının çekilmesini planlamıştır (CDAB, BOA, HSD.AFT.6.73).

Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletleri tarafından Anadolu işgal edilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda işgale uğrayan ilk yer 3 Kasım 1918'de Musul olmuştur (CDAB, BOA, HR.İM.54.9). Aynı tarihte Fransızlar, İskenderun Limanı'na girmiştir (MSB Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı-ATASE) Arşivi, İstiklal Harbi Katalogu (İSH), Kutu (K): 70, Gömlek (G): 106, Belge (B): 106-1). Ancak bu durum, Türk kuvvetleri tarafından kabul edilmeyince İskenderun denizden bombalanmıştır (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009: 50-51). Ardından 9 Kasım 1918'de İtilaf Güçleri tarafından İskenderun işgal edilmiştir (ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Katalogu (BDH), Klasör (K): 2707, Dosya (D): 332, Fihrist (F): 1-4, 1-4a; ATASE Arşivi, İSH, K: 67, G: 76, B: 76-1).

İtilaf Devletleri, İskenderun'dan sonra 13 Kasım 1918'de İstanbul'u işgal etmiştir. (Türkmen, 2002: 319-332; Kapucu, 2022: 75). Bu sırada Fransızlar, 11 Aralık 1918'de Hatay Dörtyol'a; 17 Aralık 1918'de Mersin'e; 18 Aralık 1918'de de Adana'ya asker çıkarmıştır. Adana'nın işgalinden sonra bölgenin idaresi İngiliz ve Fransız ortak kuvvetleri tarafından yapılmaya başlanmıştır (Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, 2009: 3). 15 Eylül 1919'da İngiltere ve Fransa arasında yapılan Suriye İtilafnamesi ile iki devlet Çukurova ve Musul üzerindeki nüfuz ve hâkimiyet alanlarını yeniden belirlemiştir. Bu kapsamda yapılan antlaşma ile Musul ve çevresi İngiltere'de kalırken Adana'yı da içeren Çukurova'nın yönetimi Fransızlara bırakılmıştır (Günay, 2021: 106-110). Suriye İtilafnamesi ekseninde İngiliz birlikleri, 1 Kasım 1919 tarihinden itibaren asker çıkardıkları Çukurova'dan çekilmiştir (Özlu, 2015: 325-330).

İngiliz kuvvetlerinin çekilmesinin ardından Adana tamamen Fransızların hâkimiyeti altına girmiştir. Bu sırada Fransızların Adana'da üç piyade taburu ile iki süvari bölüğü bulunmakta idi. Bu kuvvet azlığını Fransızlar, bölgeye getirdikleri Ermeniler ile doldurmaya çalışmıştır. Bu kapsamda Fransızlar, Osmanlı Devleti tarafından Birinci Dünya Harbi sırasında tehcire tabi tutulan 60.000 Ermeni'yi Adana'ya getirmiştir. Fransızların kuvvetlerini Ermeniler ile takviye etmeleri yalnızca Adana ile sınırlı kalmamış, Hatay Dörtyol'a 12.000, Saimbeyli'ye 8.000, İsbeyli'ye 1.000, Abdioğlu ve Nacarlı'ya 1.000, Osmaniye'ye 1.000, Misis'e 1.500, İncirlik'e 1.200, Tarsus'a 4.000, Mersin'e 2.000-3.000 civarında Ermeni'yi yerleştirmiştir (Çelik, 2015: 310-317). Başka bir kaynakta Çukurova'ya getirilen Ermeni miktarı 200.000 olarak ifade edilmiştir (Hatipoğlu, 2002: 947).

Fransızlar bölgeye Ermenileri getirirken, Adana'nın işgali için 25 Aralık 1918'de Ermenistan Baş Yöneticisi sıfatıyla Albay Bremond'u Çukurova'ya göndermiştir. Albay Bremond, 1 Şubat 1919'da Adana'ya gelmiş, 4 Eylül 1920'ye kadar bu görevde kalmıştır (Akyüz, 1988: 180-182).

Fransızlar, ilk başta Adana'nın işgali sırasında 10.000 kadar Fransız askeri gibi giydirdikleri Ermenileri kullanmıştır (Bağdatlılar, 1974: 35). Adanalıların, "Kamavor" veya "Ermeni İntikam Alayı" olarak isimlendirdikleri "Legion D'orient" adlı Ermeni kuvveti, Birinci Dünya Harbi sırasında kurulmuştur (Çaykırın, 2021: 107-140; İltar, 1989: 419-436). Bu birliğin yanında Adana'ya getirilen Ermeni unsurlardan çeteler de kurulmuştur. Kurulan bu çeteler aracılığı ile Adana'daki Türk halkını sindirmek, bölgeden onları uzaklaştırmak, Türkleri göçe zorlamak ve böylece Çukurova'ya yerleşmek amaçlanmıştır (Selek, 1938: 525-

527). Fransızların Adana'ya getirdikleri Ermeniler, bölgedeki Türkleri Çukurova'dan atmak amacıyla Türk halkına her türlü zulmü yapmış, onları katletmekten geri durmamıştır.

Adana'daki Ermenilerin faaliyetlerine tanık olan Gani Girici, Camili Köyü ve Kaç Kaç Olayı sırasında Türklerin yaşadıklarını *Yeni Adana Gazetesi*'nde yayınlamıştır. Bu çalışmada Gani Girici'nin anılarına ve bu anılar üzerinden bir değerlendirmeye gidilecektir.

1. Gani Girici'nin Hayatı

Gani (Abdülgani) Girici, Adana'ya bağlı Camili Köyü'nde 1 Temmuz 1901 tarihinde doğmuştur. Babasının ismi Ali, annesinin ismi ise Fadime'dir. Ailenin dört çocuğundan en küçüğü olarak dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta babasını kaybetmiştir. Bunun üzerine dayısı ile birlikte ticarete başlamış, bu arada eğitim hayatına devam etmiştir (Özçelik, 2015: 429).

Gani Girici'nin hayatını şekillendiren şahıslardan biri, onun aynı zamanda öğretmeni olan *Yeni Adana Gazetesi*'nin kurucusu ve Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yönetim Kurulu Üyesi İstihbarat ve İaşe Heyetleri Başkanı Ahmet Remzi Yüreğir olmuştur. Girici, küçük yaşlardan itibaren Ahmet Remzi Bey'in yardımcılığını yapmış, Türk İstiklal Harbi yıllarında da "Oduncu Hasan", "Elazizli Öküzücü Alo" ve "öğretmen yardımcısı" gibi isimlerle casus/istihbaratçı olarak faaliyet göstermiştir. Ayrıca kendisi, cephe ve ambar memurluğu görevinde de bulunmuş, Milli Mücadele'deki katkılarından dolayı "İstiklal Madalyası" ile taltif edilmiştir (Özçelik, 2015: 429-430).

Gani Girici, Mili Mücadele yıllarında Pozantı'da düzenlenen kongreye katılmış, ardından Adana Vilayeti İdare Heyeti üyesi olmuştur. Ayrıca kendisi, Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Halk Fırkası üyeliklerinde de bulunmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra Kuvâ-yi Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti kurucu ve başkanlığını yapmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Adana'daki kurucuları arasında yer almıştır. Türk Tayyare Cemiyeti Adana Şubesi'nin kuruluşunda bulunmuş, cemiyet tarafından "Altın Murassa Madalyası" ile taltif edilmiştir. İlave olarak kendisi Adana'da belediye meclis üyeliği görevinde bulunmuştur (Özçelik, 2015: 429-437).

Atatürk'ün Adana'yı ziyareti sırasında girişken yönü ile ön plana çıkmış ve övgü almıştır. Bu yüzden Girici soyadını almıştır. Gani Bey, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından Tahkikat Kurulu üyeliği yapmıştır. 25 Ocak 1989'da Adana'da hayatını kaybetmiştir (Özçelik, 2015: 429-437).

Gani Girici'nin Adana'da yaşanan Ermeni mezalimi konusunu ele alan anıları, bölgenin tarihini ortaya koyması yönünden önem arz etmektedir. Gani Bey anılarında, Camili Köyü ve Kaç Kaç Olayı sırasında yaşananları ortaya koymuştur.

2. Camili Köyü'nde Yaşanan Ermeni Mezalimi

15 Haziran 1920 güneş sanki gökte kızıl bir damga... Saat alaturka yedi... Camili ufukları karışık. Çakıl taşından yapılmış bir ev bir yığın taş manzarasında, köy halkının gözleri kalplerine çevrilmiş, işgalin mukadder ıstıraplarına gömülmüş gibi her hareketlerinde endişeli bir hal var. Haber verdiler: Camili'ye Havaca (Feytullah) Çiftliğinden Ermeni ve Asurilerden mürekkep bir süvari kalabalığı gözüktü. Arkalarında elleri tüfeklerine asılmış birçok piyade. Feytullah'ın oğulları ile sıkı fıkı konuşan Camili Muhtarı Talip Ağa bir hakikat bilmiyormuş gibi anlatmak istedi. Ben Feytullahların Çiftliği'nden geldim. Onlar Sis muhacirleridir. Adana'ya gidiyorlar... Bize taalluk eder bir şey yok! (Yeni Adana Gazetesi, 15 Haziran 1950: 1).

Camililer birbirlerine karıştı. Birdenbire yürekleri dolaşan bir haber, kızgın bir tablo halinde gözlerde parçalandı: Dedepınar tutuştu. Dedepınar yanıyor. Birgün evvel tek bir adam kalmayan Dedepınar evlerinden şimdi siyah dumanlarla karışık kızıl alevler yükseliyordu. Demek ki biraz evvel Talip Ağanın Adana'ya gittiklerini iddia ettikleri süvariler Dedepınarı'nı ateşlemişlerdi.

Dedepıncardan Camili'ye yürüyen düşman kuvvetleri karşısında köy halkı manevi kuvvetini biraz daha kaybederek ümitsizliğe kapılmışlardı. Şimdi ne yapacaklar... Bu kana susamış vicdanlarına çalı basmış ve ruhları canavarlaşmışlara çocuklarını... kızlarını... kadınlarını bırakacaklar mıydı? Muhayyesinde ilk defa bu facianın neticesini tasavvur eden ve dehşetini içinde duyan Camilinin feragatkâr ve cesur çiftçisi Avni Çavuş oldu. Mavzerini omuzlayarak evinden bir ok gibi fırladı. Elleri bağlanmış, ayakları tutulmuş gibi önlerine bakan köy halkına, sesine sığdırdığı engin ve sarsılmaz imanla haykırdı: Ne duruyorsunuz? Erkek olan Allah'ına sarılsın! Çocuklar, kadınlar, kızlar ve silahsız erkekler Ahır mağaralarına kapanın! Haydi, vakit geçirmeye gelmez! Bu kuvvetli teşvik bütün kalpleri dolaştı. Çocuklar, kadınlar, kızlar ve silahsız erkekler Ahır mağaralarına kapanın! Haydi, vakit geçirmeye gelmez.

Bu kuvvetli teşvik bütün kalpleri dolaştı. Çocuklar, kadınlar, kızlar, silahsızlar ve ihtiyarlar, Ahır Mağaralarına ve silahı olanlar Avni Çavuşun etrafında toplandılar. Camili Karakolundan altı Türk jandarmasının iştiraki ile silahlıların adedi on dördü bulunmuştu. Avni Çavuşun kumandası altında teşekkül eden bu ufak müfreze ikişer, üçer, köyün tehlikeli kısımlarına dağıtıldılar. Avni Çavuş da iki arkadaşı ile Dedepınar'dan Camili üzerine yürüyen düşman koluna karşı kayalıkların arkasında mevzi almıştı. Bir... iki... üç... Mavzerler ardi ardına inledi. İlk ateş Dedepınar'dan Camili istikametine gelen düşman kolundan başladı. Fakat Avni Çavuş, öyle inleyişlerden,

hürleyişlerden korkacak bir adam değildi. Kayadan siperler arkasında üç imanlı arkadaş mukabeleye başladılar (Yeni Adana Gazetesi, 15 Haziran 1950: 3).

Öyle yanılmaz bir isabet ve süratle çalıştılar ki, sekiz-on Ermeni dakikalar içinde yerlere serildiler. Üç Türk'ün az bir zamana sığdırdıkları bu büyük muvaffakiyet, muarızları susturmuştu. Fakat bu arada Adana istikametinden Camili'yimuhasara eden düşman piyade kuvvetleri taarruza geçti. Kuvvet çokluğu karşısında müdafaanın boş olduğuna kanaat getiren Türk jandarmaları birer birer firar yolunu tuttular... Bunlar Muhtar Talip Ağanın oğlu Ali ve Rıfat Efendi Çiftliğinin Çiftçibaşı Mehmet Ağa'dır. Firarlardan köye giren düşman kuvvetlerinden haberi olmayan Avni Çavuş, arkadaşlarına sevinçle bağırarak: Korkmayınız, düşman bozuldu!. Fakat köyden buldukları çukurlara doğru birkaç mavzer sesi geldi. Avni Çavuş birdenbire değişti. Yoksa düşman köye mi girmişti? Üçü birden bulunduğu çukurlardan sıçradılar... Hava yarılır gibi oldu. Bir fişek Avni Çavuşun solunda parladı ve söndü. Ve kanlı bir ses: Çavuş dedi, vuruldum! Birkaç saniye ayakta sallanan vücut, arkasındaki çukura yuvarlandı. Avni Çavuş ile Fakı Mehmet eğildiler ve sonra bir ağızdan: Zavallı dediler, ölmüş.

Camilinin ilk şehidi ölümün rengiyle sarararak siperini kendine mezar yaparken Muhtar Talip Ağa vazifesini bilen bir insan tavrı ile mağarada ağlaşanlara bağırdı: Ey ahali! Başınızın çaresine bakın. İş işten geçti. Bundan kelli ben mesuliyet tanımam ha! Duyduk duymadık demeyin!. Gözyaşlarını içlerine akıtan analar; çocuklarını bağrılarına bastırdılar. Köy kızları el bağlayıp ağlamaya durdular. İhtiyarlar ellerini Hakka doğru kaldırdılar. Ve öyle korkunç bir huruç hareketi oldu ki; yüzlerce hayat sanki karanlık rüyalarda gibi çırpınmaya başladı. Bir kısım halk Rıfat Efendi Çiftliğine doldu. Bir kısmı da tarlalara dağıldılar. Beşer şekline girmiş hayvanların insanlığı eriten kanlı tırpanları bundan sonra faaliyete geçiyor. Sanki tarih, şekillerle hüviyetlerin bazen birbirine benzemeyecek kadar birbirinin yabancı olduklarını ispata çalışmış. Üst üste, yan yana, adeta birbiri üzerine yıkılan kız, ihtiyar, erkek, kadın ve çocuk bir vaveyla karışıklığı içinde geniş çiftliğin samanlıklarına, ahırlarına kapanmışlardı. Fakat çok geçmeden bir yığın Ermeni kuvveti çiftliği kuşatmıştı. Zircirleme bir muhasara gerçekleşti. Çiftliğin damına, penceresine sayısız el bombaları atıldı (Yeni Adana Gazetesi, 16 Haziran 1950: 3).

Üç dört Ermeni çete mensubu içeriden demir kolları vurulan demir kapının önünde şivelerine has bir tuhaflıkla çığırıyorlardı: Kapıyı açınız! Teslim oliniz. Sonra pişman olmayasınız... Bu kadar gürültü, bu kadar tehdide rağmen çiftlik o kadar sağırdı ki... Bu vaziyet karşısında birkaç Ermeni çare düşündüler ve dediler ki: Çiftlik damına merdiven kuralım!. Sekiz-on Asurî ve Ermeni bir anda damı, damdan da avluyu

buldular. Birkaç dakika sonra iki kanatlı demir kapıyı gıcırdayarak açtılar. Elleri silahlı, gözleri hain ve vicdanları taşlaşmış Ermeniler, içeriye sökün ettiler. Umumi bir tasnif başladı: Kadınlar, çocuklar ve silahsız erkekler kafile kafile ayrıldılar. Telaş ve korkularından çocuklarını yollarda kaybeden anaların bütün yalvarışlarına, bütün feryatlarına rağmen bırakmadılar ki yavrularını arasınlar... Sekiz yaşındaki Ayşe'sini, beş yaşındaki Zeynep'ini arayan kadına, dört yaşındaki Mehmet'ini çağıran anaya nalçalı kunduralarla tekme savuran Ermeni çetelerini boğmak için yumruklarını sallayan silahsız erkekler tüfek dipçikleri ile dürtüldüler. Sanki Camili'nin ufuklarına Ermeni isimli bir baykuş Asuri renkli kanatlar açmıştı.

Bu sırada Türk çocuğu, Türk kızı, Türk kadını ve Türk köylüsünü teşkil eden kitle, Camiliye doğru atlarını dörtlüye kaldırarak bir Ermeni çetesine rastladıktan sonra Feytullah Çiftliğine girerken Ermeni çetelerinin ateşlediği Rifat Efendi Çiftliğinden pencerelere sığmayan alevler ufukları sarıyordu. Köyün her kesiminden duman sütunları yükseliyordu. Yangın korkunç bir tevessü kabiliyetiyle sahalara dağılmakta. Çiftliğe dağıldılar. Feytullah'ın oğulları Beşere ile Hanna Paşa (Asuri ve Ermenilerin uydurma paşası) kuduz saralar içinde keyif çatmışlar. Alay geçiyorlar... Çılgınlık hastalığına tutulmuş, hisleri bozuk ve ciğerleri buruşuk Ermeni palyaçoları kadınlara laf atıp, ihtiyarları bıyıklarından tutarak eğleniyorlar. Yılların tarihini çehresine sığdıran Dedepınar'ın seksenlik ihtiyarı Memili Ağa (Birkaç ay evvel Beşere ile Hanna Paşa'nın baba diyerek hürmet ettikleri adam) eski laubali ve saf köylü hali ile Hanna Paşa'ya gelerek çıkıştı (Yeni Adana Gazetesi, 17 Haziran 1950: 3). Komşuluğa yakışır mı canım? Bu çorçocuğun şu rezilliğine nasıl oluyor da meydan veriyon... Yarın gene yüz yüze bakacak değilmiyiz?

Hanna Paşa kaba bir istihzayla gülerek: Ne o Memili Ağa dedi, komşuları ziyafet verdirmek için getirttik. Her ne kadar zahmet etmişsek de kusura kalmasınlar... Seni de evereceğiz!. Etraftan gülüştiler. Bu sözlerden bir şey anlamayan Memili Ağa'nın çehresinde ateşli bir renk dolaştı. Ve aynı nafiyle dedi ki: Ben sekseninden sonra evlenmem. Bu çorçocuğu da bırakın artık! Ayıptır yahu... Bu kadar yıllık komşuluğumuz var bire Hanna!. Hanna Paşa'nın bir işareti üzerine ihtiyar adamı birkaç Asuri sakalından çekerek merdivenden ittiler. Zamanın elinde riya maskeleri yırtılan işte Hanna Paşa ve kardeşi? Beşeriyet kendi içinden türeyen şu tıynetçi çirkefle yuğrulmuşlardan utansın! Daha dün bedenlerini Türk'ün toprağında kazananlar; şimdi sahibine hurlayan birer köpek gibi çene oynatıyorlar. Akşam güneşin sarararak hastalandığı zaman Camili dumanlı. Eli mavzerinin tetiğinde ve cephanesinin torbası omuzunda asılı duran Avni Çavuş; ruhundan hızını alarak damarlarında kan yerine

kaynayan mukaddes iman ve baş eğmez millî hassasiyetle hendekleri atlayıp kayaları aşiyor. Mavzerini sağa sola sallayıp koşuyordu.

Vahşi bir tünel gibi kayaların altında uzayıp giden Ahır Mağaralarının engin duvarı görüldü. Avni Çavuş, gözlerini kısarak mağara ağzına dikkatlice baktı: Birkaç şekil... Görünmeden onlara yaklaştı. Hiddetli, alaylı sesler geliyordu. Hayır yanılmıyordu Avni Çavuş. Sesler kendisine hiç yabancı değildi. Yandan bir göz atarak birkaç Ermeni başıyla, Muhtar Talip Ağa ve Hamparsom'u tanıdı. Olduğu yerde nefes almadan durdu. Kulağını vererek dinledi: Bre Hamparsom böyle mi yapacaksınız? Çocukların korkularından ödleri patladı. Doğrusu bu insaniyetlik değil. Bu kadar da olur mu? Hamparsom, Talip Ağanın omzuna vurarak kıs kıs güliyordu. Ne bağıryorsun Talip Ağa. Hiç tasalanma! Çocukları kurtaracağız!. Talip Ağa bu konuşma üzerine: Salıverecekmisiniz? dedi. Bunun üzerine Hamparsom; Ne salıvermesi canım! Hamparsom iki elini birbirine sürterek keseceğiz demek istiyordu. Talip Ağa kalbinden yükselen bir nefretle yanlarından uzaklaşmak isteyerek; Günah dedi, günah. Allahtan korkun!... (Yeni Adana Gazetesi, 19 Haziran 1950: 3).

Hamparsom, Talip Ağayı kolundan tutarak durdurdu: Nereye?... Beraber gideceğiz. Muhtar deli bir korkuyla titredi. Bu sırada Avni Çavuş, daha fazla bekleyemedi. Parmakları tetikte gerilerek Hamparsom'u nişanladı. Ateşin ardından şekiller birbirine karıştı ve ardından Hamparsom'un homurtulu sesi geldi. Çete dedi, bir çete! Avni Çavuşun fişekleri Hamparsom'u değil, onun arkadaşını yere sermişti. Talip Ağa, Avni Çavuşun müdahalesi ile şaşkınlıktan istifade ederek silkinip kurtuluvermişti. Ötekiler de dağıldılar... Ve Camili kahramanı tehlikeleri tanımayan bulutsuz bir itimadî nefisle beline gelen duvarı bir anda atlayarak mağaranın ağzında inleyen Ermeni'ye bastı. Bastı ve içeri daldı. Uçsuz hissi veren mağara sessiz. Çıt yok. Korkunç ve derya bir sükût. Dolu bıraktığı mağarayı boş bulan Avni Çavuş, gördüğü bir testi suyu yanına alarak fişeklerini mağaranın kapısına yığıdı. Mavzerini büyük bir tevekkülle doldurarak dayadı. Mukadder felakete karşı ne pahasına olursa olsun göğsünü gelecek... Son nefesine kadar dövüşecek kalbinde verdiği mukaddes yemini tutacaktı. Avni Çavuşun mağaraya girmesi Hamparsom ve arkadaşları üzerinde şüpheli bir tesir bırakmıştı. Zannettiler ki mağara çete kuvvetleri ile dolu. Ahır Mağaralarında tekevvün etmiş Türk kuvveti var. Cephane ve yardımcı gönderin! Mahallede bir tezkereyle adamını izam etti. İşte Camili halkının çiftliğe sürüldüğü anda rastladıkları süvari kalabalığı Hanna Paşa'nın Hamparsom'a gönderdiği imdat güruhuydu.

Güneş ufuklarda parçalanmadan ve gökler yırtılmadan Hamparsom'un etrafında elliye yakın vicdanları pörsümüş, apaş tavırlı ve apaş kıyafetli adamlar toplandı. Mağarayı sardılar. İki üç Ermeni tüfeği kayalarda çınladı. Bunun üzerine

Avni Çavuş, mağarada büyük bir kuvvet hissini vermek için mavzerini ardı ardına cehennemi bir sallayışla işletti. Öyle bir tarama oldu ki; sekiz-on Ermeni korkunç homurtularla yerlere yumularak nefessiz kaldılar. Bütün gayretlere, el bombalarına, sayısız hilelere rağmen mağara, taburlara karşı koyacak kadar sağır ve muhkemdi. Zayıf adedi yirmiyi buldu. Ermeniler silahlarını indirerek: Teslim olunuz dediler, biz zannettiğiniz gibi Ermeni kuvvetleri değiliz! Fransız askerleri geldi. Bir şey yapacak değiller. Çocuklarımızı Adana'ya götürüyoruz... Beraber gitmek istemiyormusunuz? Avni Çavuşun gür sesi enginlerde sallandı (Yeni Adana Gazetesi, 20 Haziran 1950: 3).

Köylerimize zulüm getiren Fransızlar, Ermenilerden aşağı değildirler!. İntikam günü yakındır. Her tehlikeye meydan okuyan bu ses; bir iman hançeri halinde göğüslere saplandı. Ve kudurdular. Soluk bir ayın kirli karanlığı altında ikinci bir hücum. Çavuş, kırk kişinin başaracağı bir kuvvet ve maharetle mavzerini tekrar söyledi. Devrilen devrilene. Vaziyetin kötüye sardığını gören kuduzlar bağırdılar: Biz burada altıyüz kişiyiz. Vaziyete hâkimiz. Teslim olun! Kumandanımız Hanna Paşa geldi. Size birkaç söz söylemek istiyor. Hayatınızdan emin olunuz!... Beklediler. Sanki mağara yarılır gibi oldu. Kaç kişi olursanız olunuz. Biz adedimizi söylemek istemiyoruz! Yalnız haftalarca Ermeni devirecek kurşunlarımız var. Haftalarca mavzer sallayacak kadar kollarımız kuvvetli! Şekiller birbirine karıştı. Kayanın başında insanlıktan gelmeyen korkunç münakaşalardan sonra canavarlaşarak karar verdiler: Mağarayı dumana verdiler!... Yatakları, yorganları tutuşturarak mağara deliklerini tıkayın! Eller gecenin yarısında işledi. Sahipsiz kalan yüzlerce yatağı bir anda mağaranın önüne yığıldılar ve ardından tutuşturdular. Bir kurşun çavuşun su dolu testisini sallandırarak yere yıktı. Susuzluğun en korkunç devrelerinde el oynatmadan vakit bulamayarak bir yudum su içmeyen çavuşun suyunu nihayet toprak içti. Bu aksi tesadüf, çok bir aldirış etmeyen çelikten adamı, yarım saatten beri bunaltıcı bir yayılışla mağarayı dolduran tütsü titretti. Deliklerden akan yanık kokusu bir ölüm nefesi gibi yüzlerinde dolaşıyordu. Ne yapacak. Ne düşünebilecekti şimdi? Tütsü silahlardan korkacak bir nesne değildi. Mağaranın kapısına şöyle bir göz atarak gülümsedi. Zira kendinden evvel daha cesedi soğumamış bir Ermeni ölüsü, kendi Milletinin yanlışlıkla attığı ateşlenmiş bir yatakla yavaş yavaş kavriyordu. Sabaha iki saat kala duman mağaranın her tarafına yayılmıştı. Bağı susuzluktan ve gözleri tütsüden yanan Avni Çavuş, hava yerine duman teneffüs ediyor. Sinirleri soğuk ürpermelerle karıncalanıyordu. Şafak, Camili sırtlarında ağarırken Avni Çavuş, hariçteki uyku sessizliğinden istifade için mavzerini yanlamasına tutarak mağaradan çıktı. Önünde yükselen hevkere(tarla) duvarına ve duvardan sonra eniş aşağı uzayan hevkereye baktı (Yeni Adana Gazetesi, 21 Haziran 1950: 3).

Avni Çavuş, çılginlaşan korkunç bir cesaretle sıçrayarak hevkereye atladı. Avni Çavuş, imanını kanat, azmini pervane yaparak hadiselere koşan bir cenkçi gibi aşağılara doğru uçuyordu. Hevkere duvarının yanlarında uyuyan nöbetçiler birdenbire uyandılar. Bir yaylım ateş. Fişekler havada uçuyordu. Çavuşa bir gayret gelmiş, koşuyor, koşuyordu. Hevkerenin sonuncu duvarını da atladı. Artık ateşler, bombalar, tüsümler ve bağırtılar kulaklarında bir uğultu halini almıştı. Güneş şafağı öldürürken Camiliye bir saat mesafede bulunan İnnepli göründü. Köy kimsesiz... Camili Vakasını duyan İnnepliler Kadri Bey'in Çiftliğine dolmuşlar... Evler bomboş. Birkaç köpekten başka bir şey yok. Susuzluktan dili damağına yapışan çavuş, rastladığı birinci evin önündeki su testisine çöllerde günlerce susuz kalan bir seyyah gibi sarılarak içti. içti... Yüzü simsiyah... Gözleri saatlerce duman içmekten kıpkırmızı... Avuçlarına doldurarak suratlarına çarptı. Ne müthiş bir aksi tesir! Sanki Camili kahramanı bir anda körleşivermişti. Değneksiz yürüyemeyen bir âmâ gibi olduğu yerde durakladı. Artık yüzlerce adama feragatle saldıran ve mavzerini sallayan Camili kahramanı korkunç bir karanlık içinde kalmıştı. Öyle bir karanlık ki! Güneş tepesinde. Ve bu karanlık yalnız Avni Çavuş için!...

Avni Çavuş, tepesinde güneş İnnepli'de korkunç bir karanlığın ıstırabı ile zerre zerre erirken, kovuktakiler birer birer çıktılar. Bu sırada fırının içindeki sıcak küllere basa basa ayakları kabaran Küçük Hüseyin topallaya topallaya yaklaştı. Emine abla, Şerife, Ayşe, Refika, Sakine, çocuklar ve Küçük Hüseyin, İsmailiye'ye doğru yollandılar. Kadri Bey Çiftliğinde saklanan birkaç köylü evlerinde unuttukları bazı mühim eşyalarını almak ve köyün harici vazifesini anlamak için sonuncu evlere doğru mütereddit adımlarla ilerlediler. Önden giden birdenbire durdu ve: Bir adam dedi, bir adam!. Bunun üzerine şüpheli adımlarla geri döndüler. Kaçacaklardı. Fakat ayak seslerini sezinleyen Avni Çavuş bağırdı (Yeni Adana Gazetesi, 22 Haziran 1950: 3).

Benim yahu... ben... Camili'den Avni Çavuş! Gözlerime bir şey oldu göremiyorum!... Sesi tanımışlardı. Koşutular... Üstü başı delik deşik Camili kahramanının öyle kötü öyle derin bir vaziyeti vardı ki; bu engin imanlının önünde gayri ihtiyari titriyorlardı. Yalnız başına tehlikelere isyan eden adamı, üç İnnepli kollarına girerek Kadri Bey'in Çiftliğine götürdüler. Gözleri yanıyor. Çavuş körlüğe biraz daha yaklaşıyordu. Tedavi için Yarbaşı'ndan Adana'ya geçirdiler. Bir hafta sonra mert adam gözlerini renge, ışığa ve hayata açmıştı. Bu faciaya beş çocuğu ve karısını kurban veren Avni Çavuş her Türk gibi Milli Mücadeleye de iştirak etmiştir.

Camili faciasından kaçıp kurtulanlar Adana'da Acem Konsolosu Asaf Han'ın etrafında toplanıyorlar. Ermeni mezaliminin Engizisyon mezalimini aşan cehennemi bir kaynak olduğunu anlatıyorlardı. Asaf Han, bu şikayetlerin başına geçerek Hafız

Mahmud'u makamında yakaladı. Ona çok ateşli bir Türkçü gibi faciaları okudu. Şikâyetleri, şenaatleri tek tek sıraladı. Bunun üzerine hislerine biyaneti ve kafasına faziletsizliği sindiren Hafız Mahmud vicdanına taş basarak: Yalan dedi. Bunların söyledikleri hep yalan!... Köylüler gayri ihtiyari Hafız Mahmud'a baktılar. Sanki bakışlarıyla bu adam geçineni parçalamak istiyorlardı. Kanı başına sıçrayan Asaf Han, olduğu yerde toplanarak tükürür gibi: Sen Hafız Mahmud değilsin, GavurMahmutsun... Gâvur! dedi. Hafız Mahmud sarararak titredi. Koridorlarda gürültüler koptu. Bremon'a haber götürdüler. Bu sırada hakikatin açığa çıkması için bir hal çaresi düşündüler.

Dedepınar'dan Çerçi Ahmet, Camili Muhtarı Talip Ağa, Fındık Mehmet, Yörük İsmail ve Çiftçibaşı Mehmet Ağa alınlarında kader çizgileri ve başlarında Asaf Han, Fransız Jandarma Kumandanı Kaptan Şiver'in yanına çıktılar. Hep dişlerini sıkarak... Yumruklarını sallayarak fecaîyin bütün safahatını anlattılar. Sürüklenen kadınlardan, çığırgan çocuklardan, dipçiklenen erkeklerden uzun uzun bahsettiler. Ve nihayet bağırarak demek istediler ki: Fransız Hükümetinin vadettiği selamet bu. Medeniyet getirdik diye göğüs döğdüğümüz mefhum, toprağa kan sızdırmaktaydı. Çocuklarımızı, kadınlarımızı... kızlarımızı isteriz! Hareketlerdeki kuvvetlerden ve çehrelerdeki ızdırıp çizgilerinden meselenin fecaatini anlayan ve aynen tercüme edilen sözleri can kulağıyla dinleyen Şiver, belki insani bir hisle titreyerek, belki merhamete gelerek Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reisi Hafız Mahmud'u çağırttı (Yeni Adana Gazetesi, 24 Haziran 1950: 3).

Kısa bir müzakereden sonra karar verdiler. Şikâyetçilerle Kaptan Şiver ve Hafız Mahmud'u hususi bir otomobil ve yirmi kadar Türk-Ermeni jandarmalarını da bir kamyon, Feytullah Camiine doğru uçurdu. Misis Şosesi üzerinden ve Çal Dağı yanındaki yoldan geçerek ve Dedepınar'ın son yanan evlerini görerek çiftliğe girdiler. Kumandan indi. Birer birer takip ettiler. Gelenleri çiftlik müstahdemi karşıladı. Odalar finfin ötüyor... Yörük İsmail'in, Fındık Mehmed'in kalpleri derin bir şüphe ve korkuyla titredi. Kafalarında istifham şimşekleri çaktı. Acaba ne oldular? Bu kadar masuma ne olmuştu? Talip Ağa ile Rıfat Efendi Çiftliği Çiftçibaşısı Mehmed Ağa korkunç gözlerle birbirlerine baktılar. Kablel vuku bir his onlara meçhul bir felaketi fısıldıyor gibiydi. Talip Ağa'ya, İsmail'i, Mehmed'i ve Türk jandarmalarını gören Sarkis ismi Hergeleci Mehmed iken Ermenilerin öldürürüz tehdidi ile Sarkis olan zavallı adam, fevkalade bir manzara ile karşılaşmış gibi afallayarak: hey gidi dünya hey dedi, bir tek Müslüman kalmadı... Hepsini kestik dediler de inandıydım. Meğerse varmış. Talip Ağa Mehmed'i tanıyarak bağırdı: Bire Mehmed, Çocuklarımız ne oldu? Sen bize ondan haber ver!

Söyleyemem! Söyle ulan! Beni öldürürler Talip Ağa. Tek canımı kurtarmak için Sarkis oldum. Eğer beni beraber götürürseniz. O vakit söylerim. Bu mükâlemelerden bir şey anlamayan kumandan izahat istedi. Meseleyi anlayınca gülerek: Peki, peki dedi. Beraber götürürüz! Bu vaadi alan Mehmedin yüzü güldü. Dili çözüldü. Akşamleyin kadınları, çocukları bir tarafa... Erkekleri bir tarafa ayırdılar... Beşere, Abdioğlu Köyü Muhtarı Haço Acar Agop, Kara Manuk kadınlarla çocukların önüne düşerek Ceyhan Nehri üzerine. Erkekleri de SimikyanArtin yeğeni Ahpar, KozacıSado, İkizce Köyü'nden Boyboy Kasap Cirel, Ermeni Köyüne götürdüler. Bu sırada Yörük İsmail sabredemeyerek. Ne yaptılar Mehmed dedi, Ne yaptılar?..Mehmed o sırada çiftlikten çıkan Demirci Ağob'u gösterdi: Aha! Bu onlarla beraberdi. Hepsini kestik dedi. Artık ağaların hiddetleri başlarına sıçramıştı. Yumruklarını sıkarak parçalayacaklarmış gibi haykırdılar: Çocuklarımızı... kadınlarımızı ne yaptınız? Söyle imansız söyle!. Üzerine yürüdüler... Bu sırada kumandan jandarmalara kat'i bir emir verdi: Ağob'u kurşuna diziniz! (Yeni Adana Gazetesi, 25 Haziran 1950: 3).

Kumandan kükremişti: Haydi! Kurşunlayın diyorum size!... Bir ağaca bağlanan Demircinin üzerine on beş namlu ateş kustu. Ve Agop bir an içinde parçalandı. Kumandan birkaç Ermeni'yi daha kurşuna dizdirmek istedi. Fakat Hafız Mahmud'un hain kafası şeytani bir tebessümle geviş getirerek: Telaş buyurmayınız efendim dedi, köylülerin yalanı çok olur. İhtimal ki bütün bunlar çete olmuş, dağlara firar etmişlerdir.

Heyet otomobillerine Memedi de alarak Ceyhan kenarında sıralanan Abdioğlu, Kapulu ve Herekli Köylerine kadar uzandılar. Hakikat kanlı bir tablo halinde gözlerde yandı. Hepsi ölmüştü. Tunç kalpli adamlar ağladılar. Kumandan donmuş gibi seyretti. Ortada beşeriyet namına yüz kızartacak bir cürüm vardı. Öyle ki; Fransız Hükümetinin "Adalet yapacağız... Medeniyet getirdik!...diye haykırdıkları ve imzaladıkları mazbataları param parça eden... Medeniyete leke süren bir vahşet manzarası!. Üst üste kendirle bağlanmış iki çocuk dört kadınla çevrile çevrile sürüklenmiş... Avni Çavuşun karısını ve kızını Talip Ağa, Çerçi Ahmet, Fındık Mehmed karılarını ve Yörük İsmail karısı ile çocuğunu tanıdılar. Bu tanışma çok feci oldu. Göğüslerini döğdüler. Saçlarını yoldular... Nehre atılanlardan bir kaçını sular sahile bırakmıştı.

Camili'ye indiler. Köy bir harabe olmuş... Adım başında kanlanmış bir Türk köylüsüne, bir Türk ölüsüne rastladılar. Fırının önünde up uzun uzanan vatan şehidi Fakı Süleyman'ı gördüler. Kulakları kesilmiş, göklere bakıyor. Sanki hala ben ölmeyeceğim der gibi bir vaziyette... Daha ileride bir kadın ve bir küçük kız ölüleri... Kadın, Küçük Hüseyin'in annesi ve kız kardeşleriymiş... Heyet, faciadan faciaya atlayarak Seyhan üstünde Ermeni Köyüne geçti. Tek bir Camili'li yok. Tek bir erkek bulamadılar. Kim bilir bunlar ne feci şerait içinde dehşetengiz bir akıbetin kurbanı

olmuşlardı. Camili faciası belli başlı 120 şehidin kanlı mezarıdır! Beşeri bir kılıf içinde hayvan ruhu taşıyanlar unutmayınız ki; dirseklerine kadar masum kanıyla boyanan kollarınızı tarih kırdı (Yeni Adana Gazetesi, 27 Haziran 1950: 3).”

3. Kaç Kaç Olayı Esnasında Ermeni Mezalimi

“1 Kasım 1918 tarihinde İtilaf Devletleri ile yapılan görüşmeler gereğince kahramanlar diyarı Çukurova'yı, Toroslar'a kadar tahliyemiz gerekiyordu. 25 Kasım 1918 tarihinde Türk ordularının son neferleri de Torosların öbür yanına geçmiş bulunuyordu. On beş gün sonra da Fransız işgal kuvvetleri ve sivil idarecilerine mensup şahıslar ve mahiyetlerindeki Ermenilerden müteşekkil intikam alayları beyaz altın diyarı Çukurova'yı yer yer işgal etmeye başladıkları günden itibaren memlekette asayiş her gün biraz daha bozulmuş artık her gün bir Türk yuvası dağılmaya başlamıştır.

Yapılan bu fena hareketlerden bir tanesi eski sarayın (itfaiye) bulunduğu civarda oturan Vanlı Ahmet Efendi'nin 25 Şubat 1919 gecesi çocuğu ile birlikte katledilmesidir. Bu olay sırasında Ahmet Efendinin karısı da yaralanmıştır. Ayrıca ailenin parası gasp edilmiştir. Bu olaydan sonra Ermeniler artık Müslümanlara karşı şehirde meydan okumaya başlamışlardır. Türk ordusunun çekilmesinden önce ve Büyük Kumandan Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Türklere dağıtılan silahlar bu tarihlerde daha işgal kuvvetleri tarafından toplanmamış olduğundan Vanlı Ahmet Efendinin komşuları bulunan Türkler, bu kanlı vak'a üzerine imdat işareti olarak birkaç el silah atmıştır. Bu olaydan sonra Türkler, her sokak ve köşe başında nöbet tutmaya başlamıştır. Bu sırada nöbet bekleyen Türkler, bir Ermeni baskını var diye silah atmaya mecbur kalmıştır. Buna mukabil olarak Ermeni semtlerinden karşılık olarak atılan silah sesleri gecenin sükûtunu bozmuştur. Bu geceki silah seslerinden kuşkulanan ve Türklerin elinde külliyetli silah bulunduğuna kani olan ve bu silahları yalnız başlarına toplamaya cesaret edemeyen Fransız işgalcileri, İngiliz askeri kuvvetlerinin yardımı ile 28 Nisan 1919 Pazar günü gecesi şehrin her tarafını İngiliz Hintli kıtaları ile muhasara etmiş ve giriş yolları ile Taşköprü'yü kapatmıştı. Şehirden çıkmak serbest, şehre girmek yasaktı. (Yeni Adana Gazetesi, 10 Temmuz 1950: 3).

24 saat yaşanan bu olaydan sonra işgal kuvvetleri, evlerde silah ve cephane aramaya başlamıştır. Dokuz gün devam eden bu muhasara sırasında Türkler, ellerinde bulundurdukları silahları işgal kuvvetlerine teslim etmemek için ne lazımsa yapmış, gece nehire ve yer altına gömerek namusu kadar koruduğu silahını işgalcilere vermemiştir. İşgalciler, aramalar sırasında evlerdeki en mahrem yerlere kadar girerek, buldukları dede yadigârı en ufak bir tüfeği dahi zorla Türklerin ellerinden almıştır.

Bu tarihten sonra silahsız kalmış Ermeni, Asurî ve Rumların yedisinden yetmişine kadar silahlandırılmasına lüzum gören işgalciler, şımarıklıklarını son kertesine kadar vardırabilmesi için Ermenileri, Büyük Kilikya Devleti hülyasına düşürdüler. Şişmanyan ismindeki bir Ermeniye, Kilikya Devletinin Başkanı seçerek Abidinpaşa Caddesi'ndeki o zaman Ermeni Kilisesi olan yerde işe başlatmışlardır. Bu sözde devlet müsveddesinin vazifesi, sırf Türkleri nasıl imha ve mallarını ne suretle gasp ve yağma ettirmek için çareler aramaktı. Bunlar icra kuvvetlerine tabi Ermeni askerlerden müteşekkildi. Herhangi bir Ermeni, Şişmanyan Hükümetine bir veya birkaç Türk aleyhine şikâyetle bulunursa, şikâyetçi iki süngülü Ermeni asker ile Türk'ün karşısına dikilerek; "Bu adamın parasını veya malını almışsın veya Umumi Harpte evine oturmuşsun" gibi iftiralarda bulunarak tutuklanma için sebep yaratmıştır. Bunun üzerine suçlanan Türk, hükümet binasına doğru yürüdüğü zaman, "O tarafa değil, biz oradaki hükümetleri (yani Fransız ve Türk Hükümetlerini) tanımıyoruz. Şişmanyan Hükümeti'nde bu dava halledilecek diyerek silah dipçikleri altında Türkleri zorla kendi istedikleri yere götürmüşlerdir. Ancak, Şişmanyan Hükümetine götürülen Türkler için bir daha geri dönme imkânı olmamıştır.

Hükümsizlik, asayişsizlik, muhtelif hükümetler ve cins cins milletlere mensup askerlerin işgalindeki Adana, bu kadarı kâfi değilmiş gibi 1919 tarihli işgal kuvvetleri ile Kuvayı Milliye arasındaki yirmi günlük mütareke gereğince, (Sis) Kozan'dan gelen on binlerce Ermeni'nin de şehre girmesi ile birlikte asayiş büsbütün kaybetmiştir. Bu kapsamda Kocavezir ve Hacıbayram semtleri yerle bir edilmiştir. Bunu müteakip 11 Haziran 1920'de Kahyaoğlu, 15 Haziran 1920'de Camili Vak'aları yaşanmış ve yüzlerce Türk katledilmiştir. Bu olaylardan sonra artık Türkleri imha siyaseti açıkça belirmiş, mal ve can emniyeti Türkleri imha siyasetine dönüşmüştür. Şişmanyan Hükümeti de bu işi iyice azıtmıştır. Bu ve bu gibi hallerde Türkler tarafından işgal kuvvetlerinin Genel Valileri olan Bremon'a herhangi bir şikâyet olduğu zaman kendileri: "Biz bu işlere karışmıyoruz. Şişmanyan Hükümeti alacak verecek davalarını hallediyor." cevabı verilmiştir (Yeni Adana Gazetesi, 11 Temmuz 1950: 3).

Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reisi Hafız Mahmut ve avenelerinin bu kötü hallere göz yumdukları ve "Efendim bizim Türkler haksızdır." diye işgalcilere yaranmak için ırkdaşlarına yapmış oldukları fenalıklar Şişmanyan Hükümeti'nden aşağı olmadığı için Türkleri tamamen ümitsiz düşürüyordu. Şehirde kalan Türkler, hükümet civarına, Taşköprü semtlerine, Eski Salcılar ve Kolordu bölgesine ve Ağmemet, Harapbahçe, Sofubahçe, Kayalıbağ gibi semt ve mahallelere sığınmış ve diğer bütün Müslüman mahalleleri terk edilmiştir. Şehir Türklerinin önemli bir kısmı yaşanan huzursuzluktan

ve Kuvayı Milliye ile birleşmek üzere Adana'yı terk etmiştir (Yeni Adana Gazetesi, 12 Temmuz 1950: 3).

“1920 Temmuz ayında Kuvayı Milliye, Tarsus ve Yüreğir Ovasına inmeye ve teşkilat kurmaya başlamıştır. Bu sırada şehirde yakacak ve yiyecek darlığı baş göstermeye yüz tutmuştur. Zaten şehirde intikam alayları ile gelen Ermenilerden maada dünyanın her tarafından büyük Kilikya Devleti kurmak hülyasıyla gelmiş Ermenilerin, Asuri ve Rumların, Kozan'dan şehre getirilen on binlerce Ermeni'nin katılması ile şehirdeki nüfus miktarı birkaç yüz bini aşmıştır (Yeni Adana Gazetesi, 12 Temmuz 1950: 3).

10 Temmuz 1920'de Adana'da yaşayan Türklere karşı büyük bir fecaat yaşatılmıştır. Sabahın erken saatlerinde uyanan ve sokaklara çıkan Türkler, silahlı Ermeni, Rum ve Asurî çetelerinin kol gezmekte olduğunu; bunların, Ermeni Kilikyası şarkılarını Türkçe söyledikleri görülmüştür. Bu sırada Taşköprü'den şehre giren Ermeni süvarileri at koşturarak, düşmandan bir şehir zapt etmiş orduların öncüleri gibi Çiftçi Birliği binasının önüne gelmiştir. Buradan üçe ayrılan Ermeni süvarilerinin bir kolu nehir kenarından Kolordu binasına, diğer bir kol hükümet binasına ve üçüncü bir kol da Abidinpaşa Caddesi'nden Şişmanyan Hükümetinin bulunduğu Ermeni Kilisesi'ne uzanmıştır. Diğer taraftan şehrin içerisinde toplanan Ermeni halkı da Türk büyüklerine ve asil halkımıza olmadık küfürler savurmaya başlamıştır. Bu hal öğleye kadar devam etti. Öğleden sonra işgal kuvvetlerinin şımartmış ve silahlandırmış olduğu Ermenilerin hareketleri üzerine hükümet idaresini ele almış bulunan Fransızlar, artık Ermenilerin kendilerine kafa tutmak istediklerini anlamışlardır. Ama iş işten geçmiştir (Yeni Adana Gazetesi, 13 Temmuz 1950: 3).

Fasıla fasıla silah sesleri öğleye doğru fazlalaşmış, öğleden sonra ise şehrin hemen her tarafından silahlardan çıkan mermiler ve onun sadaları büyük bir heyecan yaratmıştır. Ermenice, Rumca ve muhtelif lisanlarla: “Vurun... Öldürün... Yakın... Yağma... Yağma... sadaları Ermenilerin toplu bulunduğu yerlerden Türk mahallelerine doğru aksetmiştir.” Ermeniler, gördükleri veya rastladıkları Türkleri öldürüyor. Çarşıda rastladıkları dükkân ve açık bulunan her tarafı soyarak, yağma ediyordu. Şehirde bu arada yıldırım sürati ile yayılan bir haber bir anda bütün ağızları hayretle harekete getiriyor.

“İhtişaş çıktı.” Bu tarihten on bir yıl önce yani 1909'da Adana'daki Ermenilerin isyanına o zaman Adana İhtişaşı adı verilmişti. Bu isyanda az çok elinde silah bulunan Türkler, Ermenilerin gizliden gizliye silahlanmış olmalarına rağmen 1909 isyanını önlemeye muvaffak olmuştur. Hâlbuki bu defa silah değil bir çakıya bile

sahip bulunmayan Türkler, ölüm kalım pahasına selameti geri çekilmekte ve en yakın emniyetli bir yoldan şehri terk etmekte buluyordu.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve Belediye Reisi Hafız Mahmut bir kısım hampaları ile Ermeni Kilisesi'nde bulunan Şişmanyân'ı ziyaret ederken diğer kısımları (Yeni Adana Gazetesi, 14 Temmuz 1950: 3). da şaşkın bir vaziyette hükümet binasında bulunan Türk Valisi Abdurrahman Bey'in odasına sığınmışlardır. Maksatları vaziyetin kendileri için bir tehlike olmayacağına dair İşgal Valisi Bremon'dan teminat almaktır.

Evlerini, kendi benliklerini korumaktan başka bir gayeleri olmayan bu vatansız satılmışlar, Bremon'dan teminat alırken aralarındaki tercümanlığı Türk ordusunda binbaşılığa kadar yükselmiş ve Fransız mektupçuluğunu kabul eden ve o zaman Adana Postası namıyla çıkan gazetenin de sahibi bulunan Ermenice neşriyat yapan gazetelerden daha fazla Türk aleyhtarlığı yapan soysuz İlhami idi. Bu soysuz hem tercümanlık yapıyor hem de korkak Hürriyet ve İtilaf Fırkası satılmışları için de görüşüyordu.

Fransız İşgal Kuvvetleri Kumandanı Bremon, işin alayında idi ve meselenin iç yüzünü biliyordu. Bununla beraber acaba diyordu yoksa çeteler şehre girdi mi? Telefonla General Dafyo karargâhının kışladaki topçu kumandanını, Emniyet Müdür Vekili Karabiti, Jandarma Umum Müfettişi Norman'ı bulup gelişmeleri öğrenmiştir. Ardından Bremon ayağa kalkarak, yeni yaptırmış olduğu dairesinin cadde üzerindeki penceresinin önüne gelerek aşağıdaki manzarayı işaret edip: Bakınız şehirdeki çetelere.

Onun çete diye gösterdiği başı açık, ayağı yalın, anasını babasını kaybetmiş, küçük büyük yavrucaklar, evini açık bırakmış anahtarını alarak kaçan kadınlar, eline geçirdiği testiyi alarak koşan ve dükkânından ancak canını kurtarabilen erkeklerdi. Hayatlarının korunabileceği yer olarak İşgal Kuvvetleri Binasının olduğu bölgede toplanmışlardı. İşte canavar ruhlu Bremon'un çete diyerek vasıflandırdığı kişiler bu zavallı Türklerdi. Karşıdaki manzara değil, insanların hissiz saydığımız yüreklerini sızlatacak bir vaziyet idi (Yeni Adana Gazetesi, 15 Temmuz 1950: 3).

İşte bu halleri gören Türkler, son isnatlarından da ümitlerini kesmiş kendilerinden evvel kaçanların yolunda aynı yolcular olmaya başlamışlardı. Bu kaçış ve ihtişaş, yerden ve gökten atılan ateşler, mermiler, ölümlerle dolu bu hal, gecenin geç vakitlerine kadar devam etti. 11 Temmuz 1920 günü sabahın erken saatlerinde Çukurova'nın pamuk diyarı şirin Adana'nın hakiki sahiplerinden hiç kimse kalmamış, yalnız Türk maskesine bürünmüş Hafız Mahmut ve hemfikirleri olan on beş kadar Müslümanın kaldığı görülmüştür. İşte bu tarihi kaç kaç günü şehirde yağma edilmemiş bir Türk evi kalmamıştır. Bu kargaşada ölenlerin adedinin 200'den fazla olduğunu iki

gün sonra şehirden firar ederek Hadırlıya gelen ve bir arabanın üzerinde halka hitabede bulunan cesur ve mert Asaf Bey'den öğrendik.

İşte Adana'nın tarihinde kaç kaç günü olarak vasıflandırılan 10 Temmuz 1920 günü vukubulan facialarla dolu olaylar, Adana halkının büyük oranda şehri terk etmesine yol açmıştır. Şehri terk eden hiç zannedilen bu varlıklar, az müddet sonra toplanarak büyük ve asil bir heyecanı temsilen Ankara Antlaşması ile Fransız Devleti muazzamasına kendilerini kabul ettirerek, şanlı Türk bayrağını vatan ufuklarında yeniden dalgalandırmışlardır (Yeni Adana Gazetesi, 21 Temmuz 1950: 3).”

Sonuç

Mondros Mütarekesi'nin ardından İtilaf Devletleri tarafından hedef alınan ilk yerlerden biri Adana ve çevresi olmuştur. Adana'nın konumu, tarıma uygun yapısı ve verimli toprakları işgalinin en önemli sebepleri olarak ön plana çıkmıştır. Neticede mütareke hükümlerine dayanılarak Adana önce bir İngiliz-Fransız müşterek kuvveti tarafından ele geçirilmiştir. Daha sonra İngiltere ve Fransa'nın kendi aralarında yaptıkları Suriye İtilafnamesi ile Adana ve çevresi Fransa'ya bırakılmıştır.

Fransa, Adana ve çevresinin işgali sırasında bölgeye getirdiği 10 bin kişiden oluşan, Fransız askeri kıyafetleri giydirdiği birliği de kullanmıştır. Bunun yanında bölgenin işgali sırasında, Osmanlı Devleti tarafından Birinci Dünya Harbi devam ederken Suriye ve Lübnan'a tehcir edilen birçok Ermeni de Çukurova'ya getirilmiştir. Neticede Fransızlar, Ermeni kuvvetlerinden faydalanarak Adana ve çevresinde tutunma ve kalıcı olma hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Fransızların şımartarak Adana'ya getirdiği Ermeniler, Çukurova'da bir devlet kurmak amacıyla harekete geçmiştir. Bu kapsamda Gani Girici'nin anılarında bahsettiği gibi Adana'nın köy ve kasabaları ile kent merkezinde Türk halkına yönelik baskı, şiddet ve sindirme politikaları gütmüşlerdir. Ayrıca Ermeniler, Türkleri katlederek onları zorla Adana'dan sürmeye, böylece bölgede çoğunluğu elde ederek kurmayı hedefledikleri devletleri için uygun zemin ve koşulları yaratmaya çalışmışlardır.

Gani Girici'nin anılarında da yer verildiği gibi Fransızların göz yumduğu Ermeni faaliyetleri, Türk halkını bölgeden atmayı ve hâkimiyetleri için uygun alan ve ortamı oluşturmayı öngörmüştür. Camili Köyü'nde çoluk, çocuk demeden silahsız Türklerin katledilmesi bu durumun önemli örneklerindedir. Ardından “Kaç Kaç” denilen Adana şehir merkezinde Ermenilerin Türkleri katletmeye dönük fiil ve eylemleri, onları bölgeden kaçırtmaya çalıştıklarını göstermektedir.

Bir milletin yaşama ve hayatını devam ettirme hürriyetine aykırı olan Ermenilerin bu türden faaliyetleri, Türk Milleti'nin tarihinden gelen bağımsız yaşama azim ve iradesini tetiklemiştir. Neticede Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın organize ettiği Adana'daki Kuvayı Milliye Hareketi, Fransızların ve onların kullandığı Ermenilerin faaliyetlerine set çekmiştir. Bölgede organize olan Kuvayı Milliye Hareketinin çalışmaları ve TBMM Ordularının Sakarya önlerinde kazandığı askeri zafer, Fransızların ve onların kullandığı Ermenilerin Ankara İtilafnamesi ile bölgeden ayrılmasına zemin hazırlamıştır.

Gani Girici'nin anıları, bölgedeki Türklerin yaşadıklarını birinci ağızdan anlatması bakımından önem arz etmiştir. İlgili anılar, bir milletin tarihinin somut gerçekliği ortaya koyan hatıratlarla da ortaya konulması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca Gani Girici'nin anıları, Türk Milleti'nin Millî Mücadele esnasında Adana'da yaşadıklarını ve gösterdikleri reaksiyonu ortaya koyması yönüyle önemlidir. Bunun yanında anılar, Ermenilerin Türkleri bölgeden zorla sürmeye yönelik neler yaptığını ortaya koymuştur. İlave olarak anılar, Türk Milletinin baskı ve sindirme politikalarına nasıl ve ne şekilde direndiğini bize göstermiştir.

Kaynakça

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

CDAB, BOA, HSD.AFT.6.73

CDAB, BOA, HSD.AFT.6.74

(CDAB, BOA, HR.İM.54.9).

MSB Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik

Etüt Daire Başkanlığı-ATASE) Arşivi

ATASE Arşivi, BDH, K: 2707, D: 332, F: 1-4, 1-4a.

ATASE Arşivi, BDH, K: 2707, D: 332, F: 1-4a.

ATASE Arşivi, İSH, K: 70, G: 106, B: 106-1.

ATASE Arşivi, İSH, K: 67, G: 76, B: 76-1.

Sürelî Yayınlar

Yeni Adana Gazetesi, 15 Haziran 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 16 Haziran 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 17 Haziran 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 19 Haziran 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 20 Haziran 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 21 Haziran 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 22 Haziran 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 24 Haziran 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 25 Haziran 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 27 Haziran 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 10 Temmuz 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 11 Temmuz 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 12 Temmuz 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 13 Temmuz 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 14 Temmuz 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 15 Temmuz 1950.

Yeni Adana Gazetesi, 21 Temmuz 1950.

Kitaplar

- Akyüz, Yahya, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- Bağdatlılar, Adil, İstiklal Harbinde Kahraman Maraş, Toker Matbaası, İstanbul, 1974.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009.
- Kapucu Davud -Erdal Korkmaz (2020), Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askerî Hava Seyahatleri 1909-1939, Ankara: Karakum Yayınevi.
- Selek, Sabahattin, Milli Mücadele, Cilt 1, Örgün Yayınları, İstanbul, 1982.

Makaleler

- Aysal, Necdet, "Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa ve Haymana", Sakarya Zaferi ve Haymana II, Yayına Hazırlayanlar: Temuçin Faik Ertan, Hakan Uzun, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2015, s.3-27.
- Başak, Tolga, "Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtları ve Görüşmelerle İlgili Değerlendirmeler" Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 18, Sayı: Özel, Yıl: 2018, s.5-71.
- Budak, Mustafa, "I. Dünya Savaşı Sonrası Yeni Uluslararası Düzen Kurma Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Tavrı Paris Barış Konferansı'na Sunulan 23 Haziran 1919 Tarihli Muhtıra", Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, Sayı: 7, Yıl: 1999, s.191-215.
- Çaykırın, Güzin, "Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusundaki Ermeni Askerler İle Rus ve Fransız Ordularındaki Ermeni Gönüllü Birlikleri (1914-1921)", Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı: 70, Yıl: 2021, s.107-140.
- Çelik, Kemal, "Milli Mücadelede Adana ve Çevresinin İşgali ve Kurtarılması", Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu, 25-27 Aralık 2013/Gaziantep, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s.310-323.
- Ertan, Temuçin Faik, "Birinci Dünya Savaşı'nı Sona Erdiren Mütarekelerin Karşılaştırmalı Analizi", 2. Uluslararası Tarih Sempozyumu (100. Yılında Birinci Dünya Savaşı) Bildiriler Kitabı/16-18 Ekim 2014/İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2015, s.493-508.
- Eyicil, Ahmet, "30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi", Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı'nın Sonu Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı/24-26 Ekim 2018/Kahramanmaraş, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019, s.27-47.

- Günay, Nejla, “Fransız İşgaline Karşı Maraş Şehir Merkezinde Yürütülen Mücadele ve Maraş’ın Kahramanları”, Milli Mücadelenin Güney Cepheleri, Editörler: Nejla Günay, Fahri Kılıç, Cedit Neşriyat, Ankara, 2021, s.106-123.
- Hatipoğlu, Süleyman, “Çukurova’da Fransız-Ermeni İşbirliği (1918-1921)”, Belleten, Cilt: 66, Sayı: 247, Yıl: 2002, s. 943-966.
- İlter, Erdal, “Milli Mücadelede Doğu Lejyonu (Legion D’orient)’nun Fransız İşgal Bölgesindeki Fonksiyonu”, Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 3, Yıl: 1989, s.419-436.
- Kapucu, Davud, “Arşiv Belgeleri Çerçevesinde İnönü Muharebelerinin Kazanılmasında Türk Havacılarının Katkısı”, Belgi Dergisi, Sayı: 23, Yıl: 2022, s.73-98.
- Özçelik, Şeyda, “Abdülgani Girici’nin Hatıralarında Çukurova’nın Kurtuluş Hikâyesi”, Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu, 25-27 Aralık 2013/Gaziantep, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s.429-449.
- Özlü, Hüsnü, “İstiklal Savaşı’nda Adana Bölgesinde Tekelioğlu Sinan Bey’in Faaliyetleri ve Bölgedeki Askeri Harekâtın Değerlendirilmesi”, Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu, 25-27 Aralık 2013/Gaziantep, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s.325-348.
- Türkmen, Zekeriya, “İstanbul’un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XVIII, Sayı: 53, Temmuz 2002, s.319-372.